

Леонід Зашкільняк

*Доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри археології та
спеціальних галузей історичної науки
Львівського національного універси-
тету імені Івана Франка*

В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКІЙ ДИСКУСІЇ З'ЯВИВСЯ НОВИЙ СЕРЬОЗНИЙ АРГУМЕНТ*

Польсько-українські стосунки в 1942—1947 роках у документах ОУН та УПА: у 2 т. / Відп. ред. та упоряд. В. В'ятрович. — Львів: Центр досліджень визвольного руху, Львівський національний університет імені Івана Франка, 2011. — 1368 с.

В'ятрович В. Друга польсько-українська війна. 1942—1947. — К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», Центр досліджень визвольного руху, 2011. — 288 с.

Leonid Zashkilnyak

Polish-ukrainian relations in 1942—1947 in documents of the Organization of Ukrainian Nationalists and the Ukrainian Insurgent Army (in two volumes) Edited by Volodymyr Viatrovych. — Lviv: Ivan Franko National University of L'viv, Center for Research on the Liberation Movement, 2011. — 1368 p.

Viatrovych V. Polish-Ukrainian War II. 1942—1947. — K.: Publishing House «Kyivo-Mohylyanska Akademiya», Center for Research on the Liberation Movement, 2011. — 288 p.

* Джерело: Доповнений та авторизований варіант виступу Л. Зашкільняка на презентації книжок В. В'ятровича на черговому Форумі видавців у Львові у вересні 2011 р. (Зашкільняк Л. В українсько-польській історичній дискусії з'явився серйозний аргумент [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zaxid.net/blogs/showBlog.do?v_ukrayinskopolskiy_istorichniy_diskusiyi_zyavivsyia_seryozniy_argument&objectId=1239789)

Двотомний збірник документів «Польсько-українські стосунки у 1942—1947 роках в документах ОУН та УПА», виданий Львівським національним університетом імені Івана Франка спільно із Центром досліджень визвольного руху, та монографія «Друга польсько-українська війна. 1942—1947» — це важливі для історіографії та суспільної свідомості роботи, які підготував і виконав Володимир В'ятрович. Уміщені в них факти та інтерпретації заповнюють лакуну, яка в силу добре знаних причин донині залишала українську сторону без належної аргументації в полеміці з польськими істориками та публіцистами. Цих аргументів бракувало українським історикам, які зі значним запізненням в порівнянні з польськими вченими отримали доступ до джерельної бази, нагромадженої однією зі сторін, а саме — українським національно-визвольним рухом в роки Другої світової війни. Здебільшого дослідники оперували польською та радянською документацією, в якій українська сторона виступала яскравим протагоністом і супротивником, тому її намагалися всіляко принизити, не вважаючи супротивником, а лише якимись «напівбандитськими» формуваннями. Зі зібраних і опублікованих документів випливає образ добре організованого, свідомого своїх інтересів і цілей українського державницького руху, який виступав окремою стороною в складному переплетенні міжнародних стосунків в роки світової війни, прагнув здобути незалежність і самостійну державність у спорі з такими потужними супротивниками як гітлерівська Німеччина, Радянський Союз і Польща.

Зрозуміло, що опубліковані документи складають лише невеличку частину існувавших і збережених документів, але й вони привідкривають завісу над тим українським світом, який впродовж всього XX століття всіма силами намагалися оббредати і принизити його вороги. Але особливо важливі опубліковані документи для розуміння українсько-польського протистояння і конфліктів в роки війни: вони засвідчують постійний стан боротьби між українським незалежницьким табором та польським підпіллям на західноукраїнських землях, боротьби, яка не вщухала ні на хвилину від 1918 р., лише набираючи «холодних» або «гарячих» форм. Однією з таких «гарячих» форм стало національне повстання в 1943—1944 роках, яке супроводжувалось «антипольською акцією» і складним чином переплелось з боротьбою «на три фрон-

ти». На жаль, такою була реальність світової війни. Про це можна говорити багато і інтерпретувати по-різному. Проте, важливо усвідомити, що в цій війні український чинник був рівнозначним чинником міжнародних відносин. Якщо цього не визнавати, то на міжнародній арені і у воєнних діях ми знайдемо тільки... Німеччину, СРСР, Польщу, але не знайдемо України та українців.

За двадцять років відбулося багато різноманітних українсько-польських зустрічей, семінарів, конференцій з історії українсько-польських стосунків, зокрема — низка семінарів «Україна — Польща. Важкі питання». І весь час у дискусіях з польськими істориками нам бракувало джерельної бази, яка могла би підкріпити позицію та інтереси української сторони. Звісно, з'являлися окремі документи. Але червоною ниткою через дискусії проходила проблема невизнання українського національного руху суб'єктом тогочасних відносин. На жаль, це відчувається і до сьогоднішнього дня і то не тільки в польській історіографії. Польські колеги кажуть: СРСР — це суб'єкт, Червона армія, зрозуміло, — особливо важкий суб'єкт, західні союзники — теж суб'єкти, а українці — просто бунтівна частина громадян Другої Речі Посполитої.

Опубліковані документи надзвичайно яскраво показали, що слід говорити про два суб'єкти: польський рух Опору (в різних інтерпретаціях) і український рух Опору — національно-визвольний рух. Тепер ми отримали компендіум, який дозволяє історикам серйозно твердити: антипольська акція — це тільки фрагмент значно ширшого українсько-польського конфлікту, який Володимир В'ятрович називає війною. Я цю тезу також підтримую і навіть писав про цю війну в декількох публікаціях, підкреслюючи, що воєнні дії впродовж міжвоєнного періоду не припинялися, досягаючи апогею в терористичних акціях УВО і ОУН проти польських і українських угодових політиків. Безперечно, засуджуючи тероризм як метод боротьби за справедливу мету, не можна ігнорувати обставин, в яких вона розгорталася. Проте, це теж була війна, оскільки значна частина українського суспільства не змирилася з поразкою в 1917—1921 роках. Можна тільки жалкувати з приводу того, що ця війна проходила в Польщі, де все таки, на відміну від СРСР, діяли елементи демократичного устрою. Але прагнення до незалежності неминуче посилювалось недолугою політикою польських урядів в українському питанні. Не один український і поль-

ський публіцист ще в період міжвоєнтя застерігав, що майбутній конфлікт з українцями є неunikнений, якщо польська влада не зробить кроків назустріч українцям. Так воно і сталося в роки війни, коли склалася сприятлива і вибухонебезпечна обстановка для консолідації українських національно-визвольних сил.

Термін «війна» з'явився вперше на українсько-польських семінарах, зокрема, і на мою пропозицію. Хоча вперше про це писав ще по гарячих слідах воєнних подій їх безпосередній учасник Володимир Макар (1946 р.). Але польські історики сприйняли цей термін «в багнети», наполягаючи на тому, що ніякої війни не було, а була тільки антипольська акція, яку можна кваліфікувати як геноцид, етнічну чистку тощо. Наші колеги не хотіли дивитися ширше, не хотіли визнавати український визвольний рух суб'єктом будь-яких відносин: міжнародних, міжвоєнних, міжетнічних.

Всім, хто займається цими питаннями, відомі матеріали Еви і Владислава Семашків, є збірники «Ludobojstwo dokonane przez nacjonalistow ukraińskich» по різних воєводствах: Тернопільському, Станіславівському та Львівському. Але це все документи, засновані на реляціях, на опитуваннях, а тому вони непевні. Для прикладу, подібні опитування, проведені українськими істориками (І. Пусько, Я. Царуком, І. Ольховським та ін.), показують значне завищення втрат польської сторони в названих польських виданнях і, водночас, заниження українських жертв. Обговорювані документи дають серйозні підстави поставити під сумнів показники польських жертв, якими оперують польські історики і публіцисти.

На сьогодні історикам бракує тільки одного зібрання документів, яке, я сподіваюся, невдовзі підготують і опублікують. Йдеться про трофейні німецькі документи, які зберігаються в США (т. зв. Александрійський архів) і де міститься цікавий масив матеріалів про польсько-українські стосунки. Видати б їх — і ми мали б надзвичайно широкий компендіум документів. Звісно, не хочу применшувати ваги документів, виданих архівом СБУ і польським Інститутом національної пам'яті (Польща та Україна у тридцятих-сорокових роках ХХ століття. Невідомі документи з архівів спеціальних служб. — Варшава; Київ, 2005. — Т. 4: Поляки і українці між двома тоталітарними системами. 1942—1945. — Ч. 1—2 / ред. Є. Тухольський, Ю. Шаповал та ін.). Але виданий Львівським національним університетом імені Івана Франка збірник «Поль-

сько-українські стосунки у 1942—1947 роках в документах ОУН та УПА» містить наскрізні документи, які дають можливість інтерпретувати події українсько-польських відносин в роки війни як «воєнний конфлікт», тобто війну.

Монографія Володимира В'ятровича «Друга польсько-українська війна. 1942—1947» є цікавою, пропонує оригінальну трактовку українсько-польського конфлікту. Звісно, можна дискутувати щодо певних питань, піднесених у ній, зокрема, щодо терміну «друга українсько-польська війна». Але, як видається, його інтерпретаційна конструкція, оперта на солідний (хоча й однобічний, бо в більшості — на документи ОУН і УПА) матеріал, має повне право на існування, доки не буде аргументовано спростована.

Мої тривалі студії над українсько-польськими взаєминами дозволяють підтримати версію «війни у війні». І початок «гарячої» стадії цієї війни припадає на 1939 р., а сама війна, як воєнний конфлікт із значною домішкою міжетнічного протистояння, без перерв тривала до 1947 р. В. В'ятрович опускає період 1939—1941 рр., хоча елементи війни тоді були цілком присутні. Звісно, вона затихала, відновлювалася, але тривала все-таки на три роки довше. І в цілому, думаю, ми можемо підтримати тезу, що, подібно до того, як перша половина ХХ століття фактично є одною світовою війною в двох проявах, так і польсько-українська війна була одна в двох проявах: 1918—1919 років та 1939—1947 років.

Не можна сказати, що обидві праці В. В'ятровича ставлять всі крапки над «і». Над проблематикою українсько-польських стосунків в роки світової війни і післявоєнні роки ще буде працювати чимало науковців. Так само будуть змінюватися й інтерпретації їх перебігу в залежності від позицій, з яких ми будемо їх оцінювати. Проте, на мою думку, важливість двох його праць полягає в тому, що вони дозволяють (можливо вперше) подивитися і побачити український національно-визвольний рух як суб'єкта подій і змагань в жорстокі роки боротьби тоталітаризмів і демократії.